

1.01

Prejeto 9. 1. 2006

UDK 339.9(497.:436:450:439)"1945/1991"

Jože Princič*

Obmejno gospodarsko sodelovanje Slovenije z Avstrijo, Italijo in Madžarsko (1945-1991)

IZVLEČEK

Avtor obravnava obmejno gospodarsko sodelovanje kot posebno obliko gospodarskega sodelovanja republike Slovenije v obdobju socialistične Jugoslavije. Slovenija je bila med vsemi jugoslovanskimi republikami najtesneje povezana in vključena v evropski prostor. Poleg skrbi za manjšino v zamejstvu je bilo gospodarsko sodelovanje tisto, ki je opredelilo njena prizadevanja za povezovanje preko državnih meja. Njeno gospodarsko napredovanje je bilo v marsičem odvisno od uspešnega trgovanja in sodelovanja s sosedomi, zlasti z Avstrijo in Italijo. Razne dvostranske oblike obmejnega gospodarskega sodelovanja so postopoma prerasle v večstransko regionalno sodelovanje. Najpomembnejša in najuspešnejša oblika regionalnega sodelovanja Slovenije je bila Delovna skupnost Alpe-Jadran, ki je bila ustanovljena leta 1978.

Ključne besede: obmejno gospodarsko sodelovanje, mednarodna trgovina, narodna manjšina, gospodarstvo, Slovenija, Delovna skupnost Alpe-Jadran

ABSTRACT

TRANSBOUNDARY ECONOMIC COOPERATION OF SLOVENIA WITH AUSTRIA, ITALY AND HUNGARY (1945-1991)

The author deals with the transboundary economic cooperation as a special kind of economic cooperation of the Republic of Slovenia during the Yugoslav socialist period. Among all Yugoslav republics, Slovenia was the one most closely connected and integrated with the European economic area. Apart from the care of its minority, it was economic cooperation that most characterised Slovenia's efforts for association beyond its national borders. In many ways, Slovenia's economic progress depended on successful trade and cooperation with its neighbours, notably Austria and Italy. Various forms of bilateral transborder economic cooperation gradually developed into multilateral cooperation at the regional level. The most significant and successful form of Slovenia's regional cooperation proved to be the Alps-Adriatic Working Community, founded in 1978.

Key words: transboundary economic cooperation, international trade, ethnic minority, economy, Slovenia, Italia, Austria, Hungary, Alps-Adriatic Working Community

* Dr. , znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: joze.princic@inz.si

Trgovinsko menjavo Jugoslavije z Avstrijo, Italijo in Madžarsko so urejali meddržavni blagovni sporazumi. Z Madžarsko je bil sklenjen takoj po koncu druge svetovne vojne in bil potem sredi petdesetih let znova obnovljen. Sporazum o vzajemni menjavi blaga z Avstrijo je Jugoslavija sklenila avgusta 1948. Postal je pravni temelj, na podlagi katerega je potem skupna mešana komisija v naslednjih letih sprejemala protokole o obsegu blagovne menjave. Temelj za gospodarsko sodelovanje in izmenjavo med Jugoslavijo in Italijo je bil Sporazum o gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju med SFRJ in Republiko Italijo iz leta 1963, ki ga je omogočilo članstvo obeh držav v GATT. Temu sporazumu je potem sledilo medsebojno priznavanje klavzule "najugodnejše obravnavane države" ter nato prvi (1970) in drugi (1980) sporazum med EGS in Jugoslavijo.¹

Avstrija in Italija sta bili za Jugoslavijo pomemben trgovinski partner. Po pomenu je bil za Jugoslavijo italijanski izvoz na prvem, avstrijski pa na drugem mestu. Problem pa je bil v tem, da je Avstrija v Jugoslaviji videla le tržišče za prodajo svojih izdelkov visoke obdelave in cenovne vrednosti, ni pa hotela pristati na večji nakup jugoslovanskega blaga. Podoben odnos je imela tudi Italija z razliko, da je na ozemlje bivše cone B gledala kot na svoje trenutno "izgubljeno" ozemlje in da je hotela ohraniti stik z njim. Logična posledica take gospodarske naravnosti sta bila rastoči trgovinski in zunanje plačilni primanjkljaj Jugoslavije s severno in z zahodno sosedo. Gospodarsko sodelovanje z Madžarsko je bilo za Jugoslavijo manj pomembno, saj ni prineslo niti konvertibilnih deviz niti visoko specializirane tehnologije ali tako iskanih izdelkov za široko porabo.

Obmejno gospodarsko sodelovanje z Avstrijo

Od jugoslovanskih republik je imela najtesnejše stike z avstrijskim gospodarstvom Slovenija. Njen delež v jugoslovanskem izvozu v Avstrijo je z leti naraščal. V osemdesetih letih se je delež slovenskega izvoza v jugoslovanskem merilu gibal med 33% in 39%, delež uvoza pa med 24% in 41%.

Slovenska blagovna menjava z Avstrijo v osemdesetih letih²

| Leto | v mio dolarjev | |
|------|----------------|-------|
| | Izvoz | Uvoz |
| 1982 | 66,9 | 126,5 |
| 1984 | 102,3 | 134,6 |
| 1986 | 82,2 | 148,2 |
| 1988 | 169,1 | 250,1 |
| 1990 | 223,0 | 426,0 |
| 1991 | 222,0 | 379,0 |

V obravnavanem obdobju sta imeli avstrijsko in slovensko gospodarstvo kar nekaj skupnih točk. Dobro sta sodelovali na elektroenergetskem, turističnem, bančnem in prometnem področju. Na začetku osemdesetih let so začela slovenska in avstrijska podjetja skupaj nastopati na trgih socialističnih držav in držav tretjega sveta.

Brez uspeha pa so bila prizadevanja, da bi državi sklenili sporazum o obmejnem

¹ Aleš Lokar: Gospodarsko sodelovanje obmejnih področij Italije in Jugoslavije in možnosti vključevanja slovenske narodne skupnosti v Italiji. V: Razprave in gradivo, 1982, št.15, str. 99.

² Jože Prinčič: Slovensko-avstrijski gospodarski odnosi 1945-1991. V: Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju. Ljubljana 2004, str. 519.

gospodarskem sodelovanju. Gibalo teh prizadevanj je bilo v Sloveniji. Slovenska politika ni videla ovir za sklenitev tega sporazuma. Prvič zato, ker so bili taki sporazumi v mednarodni praksi že uveljavljena oblika, in drugič zato, ker je Avstrija že sklenila sporazum o blagovni menjavi z Italijo, ki je veljal za območje Južne Tirolske. Končno naj bi bil tak sporazum za Avstrijo ugoden, saj bi ji omogočil, da bi se z obmejnimi sodelovanjem izognila nekaterim omejitvam, ki jih je zahtevalo njeno članstvo v EFTI. Slovenija je začela pripravljati "teren" že jeseni 1967, ko je jugoslovanska delegacija na trgovinskih pogovorih z Avstrijo postavila tudi vprašanje sklenitve sporazuma o obmejnem gospodarskem sodelovanju. Naslednje leto so to vprašanje slovenski predstavniki postavili vodilnim koroškimi politikom. Bili so presenečeni, ker so naleteli na negativen odziv. Tako koroški deželni glavar, kot predsednik Deželne zbornice za Koroško sta menila, da za tak sporazum razmere še niso zrele. Kljub temu pa Slovenija ni bila pripravljena opustiti svoje namere, temveč je maja 1969 koroški deželni vladi predstavila predlog blagovnega sporazuma. Septembra 1970 sta se jugoslovanska in avstrijska stran v Splitu že dogovorili o ustanovitvi komisije za pripravo predloga o industrijskem sodelovanju v obmejnem pasu, ki naj bi bil deležen carinskih olajšav. Naslednje leto je Jugoslavija predlagala Avstriji, da podpišeta sporazum o maloobmejnem gospodarskem sodelovanju. Sporazum naj bi temeljil na posebnem carinskem sistemu ter na ugodnostih, nujnih za pospešitev industrijske kooperacije in drugih oblik gospodarskega povezovanja. V pogovorih na najvišji ravni, ki so bili aprila 1972 na Dunaju, je bil sporazum deležen velike pozornosti. To je bil signal za slovensko skupščino, da znova prevzame pobudo.

Decembra 1973 je sprejela Resolucijo o ekonomskih stikih s tujino, januarja 1975 pa Sklepe in stališča o obmejnem gospodarskem sodelovanju Socialistične republike Slovenije s sosednjimi državami. V obeh dokumentih je obmejnemu gospodarskemu sodelovanju z Avstrijo namenila posebno mesto. Napovedala je, da bo ta oblika gospodarskega sodelovanja pospešila razvoj t. i. višjih oblik sodelovanja na področju industrijske proizvodnje ter t. i. širših oblik kooperacije v kmetijstvu in turizmu, povečala število skupnih vlaganj slovenskih in avstrijskih podjetij, pospešila sodelovanje na področju energetike, železniškega prometa in tehnologije. Blagovni sporazum s severno sosedo naj bi rešil tudi problem zaposlovanja slovenskih delavcev in nekaterih mejnih prehodov.³

Novembra 1978 se je jugoslovanski zvezni sekretar za trgovino Metod Rotar na uradnem obisku na Dunaju že dogovoril o ustanovitvi mešane delovne skupine ekspertov, ki naj bi preučila pogoje za obmejno gospodarsko sodelovanje ter pripravila osnutek sporazuma. Naloge komisije so določili oktobra naslednjega leta ob obisku avstrijskega ministra za industrijo, trgovino in obrt v Jugoslaviji. Eksperti so imeli prvo sejo od 10. do 12. marca 1980 na Dunaju. Strinjali so se, da mora sporazum zagotoviti, da obmejni pas postane liberalnejši gospodarski prostor, v katerem bosta obe gospodarstvi našli interes za sodelovanje na področju prometa, energetike, turističnega gospodarstva, bančništva in sejmskih prireditvev. Odprti sta ostali le dve vprašanji. Prvo je bila velikost obmejnega pasu. Jugoslovanski strokovnjaki so predlagali širše območje, in sicer celotno ozemlje občin Jesenice, Radovljice, Trziča, Kranja, Kamnika, Mozirja, Raven, Dravograda, Slovenj Gradca, Radelj, Maribora, Lenarta, Ormoža, Ptuja, Murske Sobote. Drugo vprašanje so bili nosilci obmejnega sodelovanja. Jugoslovanska delegacija je menila, da morajo to

³ Prav tam, str. 510-511.

biti podjetja, avstrijski delegaciji pa se je zdelo najpomembneje, da imajo nosilci sodelovanja svoj sedež v obmejnem območju. Avstrijska delegacija je ob koncu sporočila, da se bo postopek lahko nadaljeval šele potem, ko bodo dobili pristanek deželnih oblasti na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem.

Sestanku je sledila živahna diplomatska dejavnost slovenske politike. Sredi junija je prišlo tudi do srečanja predsednika slovenskega izvršnega sveta s koroškim deželnim glavarjem. Ta in še drugi pogovori so pokazali, da ima Koroška velike koristi od gospodarskega sodelovanja s Slovenijo in z drugimi jugoslovanskimi republikami. Jugoslovanski turisti so že četrto leto popravljali koroško povprečje turističnega prometa, ki je stagniralo, koroške trgovine so že tretje leto opravile največ prometa z jugoslovanskimi kupci, banke in turistične agencije pa so kovale velike dobičke z menjavo dinarjev, saj je bila razlika med nakupnim in prodajnim tečajem precej večja, kot drugje na Zahodu. Kljub temu pa koroška politika ni bila naklonjena večjemu gospodarskemu sodelovanju in podpisu sporazuma o obmejnem sodelovanju. Po besedah koroškega deželnega glavarja Leopolda Wagnerja predvsem zato, ker "nihče na Koroškem nima predstave, kaj bi obmejno sodelovanje prineslo in kako naj bi bil sporazum sestavljen."⁴ Po polletnem omahovanju je Avstrija septembra 1980 poslala uradno sporočilo, da "zaenkrat" sporazuma ne bo podpisala. Dopustila je le možnost, da se državi dogovorita o "konkretnih" oblikah pospeševanja gospodarskega življenja ob meji.

Leta 1982 je novi predsednik slovenskega izvršnega sveta Janez Zemljarič obnovil prizadevanja za sklenitev sporazuma. Sprva je dobro kazalo, saj je koroška deželna vlada konec leta 1983 pristala na ustanovitev mešane komisije, ki naj bi podrobneje proučila možnosti za pripravo sporazuma. Slovensko upanje, da bo Avstrija morda še spremenila svoje stališče, je živelo do konca leta 1984. Takrat je avstrijski kancler na obisku v Jugoslaviji izjavil, da njegova država obmejnega sporazuma ne bo sklenila, ker ima preveč slabo izkušnjo s podobnim sporazumom, sklenjenim z Italijo. Predlagal je, da gospodarske povezave med obmejnimi občinami in podjetji krepijo po "že uveljavljenih oblikah in brez razmišljanja o sporazumu". Desetega aprila 1985, na drugi in zadnji seji mešane komisije, je tudi koroški predstavnik ponovil že znano uradno avstrijsko stališče, to je, da ne vidijo niti potrebe niti prednosti v sklenitvi obmejnega sporazuma in da so pripravljene podpirati in pospeševati le konkretne oblike sodelovanja med samimi podjetji.

Ker z Avstrijo ni bil sklenjen sporazum o obmejni blagovni menjavi, je GZS sklenila z deželnimi zbornicami Tirolske, Koroške, Štajerske, Gradiščanske in Dunaja sejemske sporazume. Ti so postali nosilec obmejne menjave. Na jugoslovanski strani je kvote za izvozno-blagovne liste vsako leto določil ZIS. Bile so izhodišče za usklajevanje s pooblaščenimi predstavniki avstrijskih deželnih zbornic. V petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja je sejemska menjava dosegla že precejšen obseg, v sedemdesetih letih pa je zastala. To je bila posledica ukrepov ZIS pa tudi zastarelega sejemskega ustroja. V letih 1980 do 1984 so sejmi v Celovcu, Gradcu, Innsbrucku, Železnem, na Dunaju in v Ljubljani (Alpe-Adria) zopet dobili nekaj svojega nekdanjega sijaja. Povečal se je obseg kompenzacij kot tudi število udeležencev. Zlasti pri uvozu se je spremenila sestava menjave. Blago za široko porabo je moralo odstopiti svoje mesto reprodukcijskemu materialu in surovinam. Leta 1984 je zanimanje za sejme znova upadlo. Najprej se je to zgodilo na avstrijski

⁴ Prav tam, str. 509.

strani. Leta 1988 se je interes za sejme zmanjšal tudi v Sloveniji, ker so postali dražji od normalnega uvoza in ker se je oblikoval domači devizni trg.

V sedemdesetih letih je prišlo do večjega sodelovanja med avstrijskimi in slovenskimi podjetji na področju dolgoročne proizvodne kooperacije in na področju industrijsko-tehničnega sodelovanja. Večina skupnih naložb je bila osredotočena na obmejnem, narodnostno mešanem območju avstrijske Koroške in Štajerske. Spodbujala jih je slovenska stran, potem ko je spremenila odnos do narodne skupnosti v Avstriji. Marca 1978 je slovenska skupščina sprejela dokument z naslovom Politika krepitve materialne osnove slovenske narodne skupnosti v zamejstvu. Njegova temeljna podmena je bila, da se slovenska manjšina lahko upira procesom nasilne asimilacije le, če je sposobna okrepiti lasten socialnoekonomski položaj in eksistenco na območju, kjer avtohtono prebiva. Po sprejemu tega dokumenta je postala pomoč mešanim podjetjem v Avstriji, katerih lastniki so bili pripadniki slovenske skupnosti ali slovenska podjetja, pomembna politična naloga. Zaradi zaostrenih gospodarskih razmer so se na začetku osemdesetih let zmanjšale možnosti za ustanovitev lastnih ali mešanih podjetij na obmejnem območju sosednje države. Nekatera podjetja so odstopila od začelih projektov. Do konca leta 1987 so slovenska podjetja na avstrijskem Koroškem in Štajerskem ustanovila petnajst proizvodno-trgovskih in dve trgovski podjetji z mešanim slovensko-avstrijskim kapitalom. Do leta 1989 je bilo skupaj dvajset podjetij z mešanim ali slovenskim kapitalom. To so bila majhna in srednje velika podjetja s povprečno 40 zaposlenimi. Polovico od njih so ustanovili s finančno podporo slovenske narodne skupnosti.

Obmejno gospodarsko sodelovanje z Italijo

Gospodarsko sodelovanje med državama je potekalo na več ravneh. Odvijalo se je na podlagi obmejnih sporazumov po eni strani ter Sporazuma o gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju med SFRJ in Republiko Italijo iz leta 1964, ki ga je omogočilo članstvo obeh držav v GATT, sledilo mu je medsebojno priznanje klavzule "najugodnejše obravnavane države" ter nato prvi (1970) in drugi (1980) sporazum EGS-Jugoslavija.⁵

Tržaški in goriški sporazum sta bila sklenjena še v času posebne ureditve Slovenskega Primorja in Istre. Novo obliko sta dobila marca 1955 kot dela novega globalnega pravilnika o gospodarskih odnosih med obema jadranskima državama.⁶ Sporazuma sta si bila po strukturi zelo podobna. Urejala sta lokalno menjavo med obmejnimi območji na Goriškem in Tržaškem na obeh straneh meje. Določala sta blagovne kontingente, podjetja, ki so trgovala po njunih določilih, pa so morala imeti sedež na obmejnem območju. Plačila so se opravljala na t.i. "avtonomnih računih" pri italijanski banki v Trstu oziroma v Gorici. Blagovni promet se je obračunaval v nekonvertibilnih lirah in zanje ni bila predvidena možnost manipulativnih kreditov, zato jih je bilo treba letno uravnovešati. V okviru tržaškega sporazuma je bil sklenjen tudi sporazum o recipročnem brezcarinskem uvozu do višine 570 milijonov Lit. Italija je dovoljevala brezcarinski uvoz po listi C tržaškega sporazuma v okviru kontingentov in vrednosti, navedenih v tej listi. S tema sporazumoma sta obe vladi skušali olajšati in poživiti trgovinsko menjavo obmejnih mest, ki se je razvila v

⁵ Lokar, n.d., str. 109.

⁶ Prav tam.

specifične oblike blagovne menjave. Ker sta bila sklenjena še pred vključitvijo Italije v EGS in sta ostala v veljavi tudi potem, sta državi z njima zaobšli določene ovire v industrijskem in poslovnem sodelovanju, ki so jih postavljali dogovori v okviru EGS.⁷ Prvotni namen obeh sporazumov je bil kmalu presežen, predvsem z jugoslovanske strani. Sporazuma naj bi v prvi vrsti reševala gospodarske probleme obmejnih območij, ki so nastali zaradi nenaravne meje. Zato je bila blagovna menjava prilagojena potrebam lokalnega gospodarstva na obmejnem območju in ustvarjena devizna sredstva so uporabili za obnovo in hitrejši gospodarski razvoj obmejnih območij. Že v petdesetih letih pa je država s tema sporazumoma ustvarjene devize preusmerila v centralni devizni sklad in odtlej so služile potrebam jugoslovanskega gospodarstva. Obmejna območja niso imela od teh sporazumov neposredno nika-kršnih koristi več, razen v toliko, v kolikor se je zaradi obveze, zapisane v sporazumih, moral ves promet vršiti prek izvozno - uvoznih podjetij, ki so imela sedež na obmejnem območju. Interes lokalnih organov se je moral omejiti na dohodek obmejnih izvoznikov, ki je pri uvoznih storitvah predstavljal samo minimalne provizije. S tem sta Tržaški in Goriški sporazum gospodarstvo koristila predvsem Jugoslaviji kot celoti, obmejnim območjem pa le v minimalni meri in to tem bolj, ker je Jugoslavija oba sporazuma uporabljala za dodatni izvoz tistega blaga v Italijo, ki ga po rednem sporazumu zaradi omejenih kontingentov ni mogla izvažati. Oba sporazuma sta bila torej za jugoslovansko stran dejansko jugoslovanski državni sporazum, ki je le formalnopravno imel lokalni značaj. Kljub taki naravnosti pa sta oba sporazuma ugodno vplivala na hitrejši gospodarski razvoj obmejnih območij.

V desetletjih svoje veljavnosti sta sporazuma ohranila ista določila, zaradi spremenjenih gospodarskih potreb so se menjale le blagovne liste. Menjavanje list je zahtevalo dolgotrajno, večletno usklajevanje, kar je bila ena od večjih pomanjkljivosti obeh sporazumov.

Na obseg blagovne menjave so vplivali različni dejavniki, tako družbenopolitični, kot je podpis Osimskih sporazumov leta 1975, restrikcije na področju deviznega poslovanja, uvozne omejitve zaradi vračanja deviznih dolgov. Z letom 1987 so začela veljati določila, po katerih je bil dovoljen obseg obmejne blagovne menjave v višini 20% od celotne menjave s posamezno državo. Pri tem je s spremembo zakona o deviznem poslovanju za uvoz po obmejnih sporazumih prenehalo veljati določilo o zagotavljanju družbeno priznanih reprodukcijskih potreb, kar je bil v letih 1986 bistveni razlog za 28% padec obsega obmejne menjave z Italijo. Po letu 1980 je obmejna menjava z Italijo postala nemalokrat edini kanal za oskrbovanje z reprodukcijskim materialom. Na ta način se je spremenila tudi funkcija delovnih organizacij - nosilk te menjave, ki so iz enostavne vloge trgovca s potrošniškim blagom prerasle v kreativno vlogo posredovalcev pri oskrbovanju jugoslovanskega trga s potrebnimi reprodukcijskimi materiali. Nemalokrat so odigrali pomembno vlogo pri reševanju energetskih težav (naftni derivati), pri oskrbovanju enotnega jugoslovanskega trga (limone), pri oskrbi z materialom za potrebe zdravstva.

Ekonomski pomen obmejne menjave je bil z jugoslovanskega vidika tudi v funkciji učinkovitega pospeševalca menjave z Italijo oziroma EGS, saj je bila ta menjava izvzeta iz večine omejevalnih ukrepov, ki so sicer omejevali redno menjavo. Zato sta obmejna sporazuma, posebno pa še brezcarinski izvoz po blagovni

⁷ Arhiv Republike Slovenije, fond AS 223, Vlada Republike Slovenije (dalje AS 223), š. 4309, Zapisnik 154. seje Izvršnega sveta SRS, 19. 1. 1978.

listi C Tržaškega sporazuma, predstavljala izjemno možnost za jugoslovanski izvoz v EGS in to prav pri tistih blagovnih skupinah (agrozivilski kompleks), ki so v sporazumu med Jugoslavijo in EGS ostale najbolj zaščitene. Obmejna sporazuma sta na ta način, čeprav v omejenem obsegu, omogočala jugoslovanskemu gospodarstvu realizirati dodatni konvertibilni izvoz tudi na najbolj zaščitene blagovnih sektorjih. Kar zadeva pomen obmejne blagovne menjave z vidika celotne menjave z Italijo, je treba poudariti, da je pomembno prispevala k povečanju stopnje pokritosti uvoza z izvozom z Italijo.⁸

Leta 1962 je bil, kot dopolnilo sporazumom o obmejni blagovni menjavi z Italijo in obstoječim avstrijskim sejemskim sporazumom ter kot začetek tripartitnega gospodarskega sodelovanja Slovenije z obmejnimi pokrajinami v Avstriji in Italiji, sklenjen sejemski sporazum Alpe-Adria, ki je bil vezan na prireditev Alpe-Adria v Ljubljani. Prvotno je bilo zamišljeno, da bi sejem postal središče trgovine za blago široke potrošnje. Na podlagi kompenzacije naj bi omogočil dodatni izvoz proizvodov, ki so se v okviru redne menjave težko prodajali. Kasneje pa se je želela v večji meri poudariti vloga sejma v obmejnem gospodarskem sodelovanju. Za to sejemsko menjavo so se določali kontingenti in blagovne liste za vsako leto posebej. V to menjavo so bila vključena le podjetja, ki so sodelovala na letnem sejmu Alpe-Adria v Ljubljani, pozneje pa le tista, ki so v prejšnjem letu izpolnila svojo kvoto izvoza in uvoza. To so bile predvsem velike trgovinske organizacije z obeh strani meje, ki so imele z redkimi izjemami sedež zunaj obmejnega območja. Zaradi načina menjave proizvodna podjetja v realizacijo sejemskih sporazumov niso bila vključena. Sejem Alpe-Adria ni pospešil in razširil trgovanja v obeh smereh do te mere, kot so v Sloveniji pričakovali. Ovira sta bili notranji gospodarski položaj, ki je onemogočal širše devizno razpolaganje in brezcarinsko uvažanje blaga iz tujine ter dejstvo, da sta bili izvozna in uvozna kvota strogo usklajeni.⁹

Pomemben dejavnik obmejnega gospodarskega sodelovanja je bil tudi Videmski sporazum oziroma Sporazum med SFRJ in Republiko Italijo o ureditvi osebnega prometa ter suhozemnega in pomorskega prevoza in prometa med obmejnimi območji, ki je bil ratificiran leta 1962. Ugodnosti Videmskega sporazuma so uživali na italijanski strani prebivalci Tržaške in deloma Goriške ter Videmske pokrajine, v Jugoslaviji pa prebivalci občin Novi grad, Buje, Umag, Piran, Izola, Koper, Sežana, Nova Gorica, dela občin Tolmin in Jesenice. Glavni namen Videmskega sporazuma je bil ureditev problemov, ki so bili povezani z dvolastniškimi in maloobmejnimi osebnim prometom. Gledano z gospodarskega vidika je bila njegova vrednost v tem, da je imetnikom prepustnic omogočil, da so lahko poleg določene vsote denarja prinesli v drugo državo tudi omejene količine proizvodov, ki so jih sami izdelali oziroma pridelali. Zaradi razlik v cenah za posamezno potrošno blago med jugoslovanskim in italijanskim obmejnem območjem ter delne deficitarnosti nekaterega blaga na jugoslovanski strani se je razvila v obmejnem prometu drobna individualna menjava, ki je koristno vplivala na dvig standarda obmejnega prebivalstva. Videmski sporazum ni prinesel gospodarske koristi le posameznikom, koristen je bil tudi za širšo družbeno skupnost, saj je povečal turistični, gostinski in trgovinski promet.

Videmski sporazum, ki je bistveno pripomogel k uresničitvi politike odprte meje in k hitrejšemu razvoju vseh oblik medsebojnega sodelovanja med Jugoslavijo in

⁸ AS 223, š. 4840, Zapisnik 147. seje Izvršnega sveta SRS, 12. 1. 1989.

⁹ Lokar, n.d., str. 102.

Italijo, je bil dopolnjen maja 1982. Območje veljavnosti je bilo razširjeno na obeh straneh tako, da je na italijanski strani zajel celotno narodnostno mešano ozemlje. Uveljavil je poenostavitev dokumentov in postopkov za njihovo izdajo, razširil ugodnosti za lastnike prepustnic glede časa bivanja na sosednjem ozemlju ter razširil pooblastila stalne mešane komisije pri dopolnjevanju liste blaga in olajšav.

Osimski sporazumi, podpisani so bili leta 1975, so bili širšega pomena za nadaljnji razvoj sodelovanja med Jugoslavijo in Italijo. Odprli so možnost večjega medsebojnega gospodarskega povezovanja ne samo z Italijo, ampak tudi z EGS. Državi sta se tako v pogodbi o ureditvi mejnih in drugih vprašanj kot tudi v sporazumu o pospeševanju gospodarskega in tehničnega sodelovanja dogovorili, da bosta pospeševali medsebojno gospodarsko in tehnično sodelovanje in s tem zlasti izboljšali življenjske razmere obmejnega prebivalstva, ki ima velik interes skupno urejati vrsto problemov s področja komunalne dejavnosti, prometnih povezav, vodnega gospodarstva, energetike in zaščite okolja. V ta namen je bila dogovorjena skupna izdelava potrebnih študij.

Jugoslavija in Italija sta se s sporazumom o pospeševanju gospodarskega sodelovanja med obema državama dogovorili, da bosta na meji pri Sežani skupno ustanovili prosto cono, ki naj bi med drugim prispevala tudi k industrijskemu razvoju Trsta in obmejnih območij obeh držav in povečala možnosti za zaposlovanje prebivalcev na teh območjih.

Prav tako sta se obe državi s tem sporazumom dogovorili, da bosta prek stalne mešane komisije za vodno gospodarstvo preučevali vse hidrološke probleme skupnega pomena in predlagali ustrezne rešitve za izboljšanje oskrbe z vodo. Poseben pomen sta pripisali ureditvi voda porečja Soče, Idrijce in Timave in njihovi uporabi za pridobivanje električne energije, namakanje in druge potrebe.

Italijanska podjetja naj bi sodelovala na podlagi skupnih vlaganj pri izgradnji in uporabi hidroenergetskih objektov. V okviru tega sodelovanja naj bi zgradili zapornice na Soči in hidroenergetske naprave pri Solkanu ali vodni bazen na jugoslovanski strani, s katerim bi izboljšali režim Soče in namakanje zemljišč na italijanski strani. Državi sta se sporazumeli, da bosta preučili možnost gradnje plovne poti Tržič - Gorica - Ljubljana in njene povezave z omrežjem plovnih poti srednje Evrope in s Črnim morjem.

Dogovorjeno je bilo široko sodelovanje na področju prometnih povezav. Da bi olajšali cestni promet, naj bi Jugoslavija in Italija povezali nekatere avtomobilske ceste. Za obmejno prebivalstvo na Goriškem je bil pomemben dogovor o izgradnji asfaltirane ceste med jugoslovanskimi območji Brd in Solkanom, cestne povezave vasi Ravne in Kambreško ter odprtje mednarodnega prehoda pri Vrtojbi s prključkom na cesto Nova Gorica - Razdrto.

V sporazumu sta se obe državi domenili, da bosta spodbujali stalno in tesno sodelovanje med pristanišči severnega Jadrana, da bi se na racionalen in koordiniran način s specializacijo in drugimi oblikami sodelovanja povečala njihova zmogljivost in konkurenčnost za oskrbovanje tretjih držav.

Velikega pomena za hitrejši razvoj medsebojnih ekonomskih odnosov je bil dogovor o uresničevanju dolgoročne industrijske kooperacije v vseh oblikah, všteti skupna vlaganja, sodelovanje na področju izmenjave tehnologije, skupnih raziskovanj in uporabe energetskih virov. Vse to naj bi prišlo do izraza zlasti na področju kmetijstva, energetike in lesne industrije.

Sporazumu je bil priložen tudi dokument, v katerem sta obe državi potrdili nadaljnjo veljavnost Tržaškega, Goriškega in Videmskega sporazuma, prav tako pa sta potrdili svoj namen, da bosta te sporazume po potrebi izboljšali. V 41. členu sporazuma o sodelovanju med SFRJ in EGS je bila dana vsa podpora dogovorjenim akcijam v okviru Osimskih sporazumov. V 42. členu tega sporazuma pa dogovorjen prost pretok blaga proizvedenega v italijansko - jugoslovanski mešani coni, predvideni po Osimskih sporazumih, na tržišče EGS in Jugoslavijo. S tem sporazumom so obmejna območja postala vrata Slovenije in Jugoslavije v EGS. Slovenija si je zelo prizadevala, da je ta vrata, ki so vodila v Evropo zadržala, tudi potem, ko se je osamosvojila.¹⁰

Jugoslavija je zelo zamujala pri uresničevanju Osimskih sporazumov. Najbolj na področju proste carinske cone in izgradnje cest.

Višje oblike gospodarskega sodelovanja z Italijo na obmejnem območju so se razvijale v okviru redne blagovne menjave med obema državama. Vključevale so dolgoročno industrijsko kooperacijo, industrijsko tehnično sodelovanje in skupna vlaganja slovenskih ter italijanskih podjetij. To sodelovanje ni doseglo večjega razmaha. Po ugotovitvah slovenskega izvršnega sveta je do tega prišlo zaradi pomanjkanja ustreznih programov, neugodnih gospodarskih gibanj v obeh državah, premajhni konkurenčni sposobnosti slovenskih podjetij, zaradi neustrezne strukture brezcarinskih list in italijanske zakonodaje, ki je omejevala investicijska vlaganja na Tržaškem, ter premalo izrabljenih možnosti za sodelovanje bank z obeh strani meje.¹¹

Na obmejnem območju je bilo do konca leta 1978 sklenjenih 36 pogodb o dolgoročni proizvodni kooperaciji. Po obsegu so bile največje kooperacije na področju železarstva, električnih naprav, usnja in športne opreme, igrač, pohištva in gradbenega lesa.

Na obmejnem območju je bilo do konca leta 1987 ustanovljenih deset mešanih podjetij (Globtrade, Goimpex, Veplas, Simek, Hobles, Meblo Italiana, Evropaper, Tomos Italiana, IFAPI, Adler). Uspešno je teklo gospodarsko sodelovanje s podjetji v lasti slovenske narodne skupnosti v Italiji. Posebni vlogi v blagovni menjavi Slovenije z zahodno sosedo sta imela terminala v Sežani in Gorici, kjer je potekalo razdeljevanje blaga v vstopu in izstopu iz Jugoslavije. Velike možnosti za skupna vlaganja je prinesla prosta industrijska cona v Luki Koper.

Blagovna menjava na podlagi obravnavanih sporazumov je do leta 1969 padala in dosegla manj kot polovico začetne vrednosti. V prvi polovici sedemdesetih let se je ustalila približno pri 80% začetne izmenjave, nato pa je začela naraščati.¹² Imela je pomemben delež v celotni blagovni menjavi med obema državama; na začetku osemdesetih let je predstavljala 5% celotnega jugoslovanskega izvoza v Italijo oziroma 28% izvoza Slovenije v Italijo.¹³ Ta menjava je pomembno prispevala k povečanju pokritosti uvoza z izvozom v Italijo in sicer od 56,4% v obdobju 1970-1981 na 115% v letu 1987.¹⁴ Obmejna in globalna menjava med Jugoslavijo in

¹⁰ AS 223, š. 4840, Zapisnik 147. seje Izvršnega sveta SRS, 12. 1. 1989, Obmejno gospodarsko sodelovanje.

¹¹ AS 223, š. 4309, Zapisnik 154. seje Izvršnega sveta SRS, 19. 1. 1978.

¹² Lokar, n.d., str. 103.

¹³ AS 223, š. 4680, Zapisnik 31. seje Izvršnega sveta SRS, Odnosi SRS s sosednjimi državami, 28. 1. 1981.

¹⁴ AS 223, š. 4840, Zapisnik 147. seje Izvršnega sveta SRS, 12. 1. 1989, Obmejno gospodarsko sodelovanje.

Italijo sta se dopolnjevali. Ko je promet po obmejnih sporazumih naraščal, je globalna menjava padala in obratno.¹⁵

Struktura blagovne menjave se je postopno izboljševala, vendar je leta 1980 še vedno pri uvozu prevladoval repromaterial, pri izvozu pa živina, meso in les. Izvoz industrijskih izdelkov se je sicer povečal, a ni predstavljal pomembnejšega deleža. Na uvozni strani se je zmanjševal delež blaga široke porabe, povečeval pa delež repromateriala in opreme, v okviru te predvsem rezervnih delov za investicijsko vzdrževanje.

Obmejno gospodarsko sodelovanje z Madžarsko

Gospodarska menjava med Slovenijo in Madžarsko je bila omejena in je ves čas zaostajala za predvideno. Madžarska si je, zlasti v sedemdesetih, želela večjega gospodarskega sodelovanja s Slovenijo, posebno še z usnjarsko in obutveno industrijo.¹⁶ Slovenija pa vse do začetka osemdesetih let ni kazala pripravljenosti za povečanje blagovne menjave z vzhodno sosedo. V prvi vrsti zato, ker je Madžarska prepočasi sledila njenim predlogom za povečanje drugih, t.i. višjih oblik gospodarskega sodelovanja, ki naj bi nadomestile prevladujoče konvencionalno kratkoročno trgovanje, to je trgovanje na podlagi večletnih blagovnih sporazumov. Te oblike so bile: skupne naložbe, dolgoročno poslovno-tehnično sodelovanje, industrijska kooperacija, sejemske prireditve in obmejno gospodarsko sodelovanje. Do konca sedemdesetih let je bila vrednost slovenske blagovne menjave z Madžarsko majhna. Leta 1979 je bil delež slovenske menjave v strukturi jugoslovanskega izvoza na Madžarsko le 16,2%. Struktura blagovne menjave je v glavnem ostala nespremenjena. Slovenija je v pretežni meri izvažala repromaterial in končne industrijske izdelke (kozmetiko, konfekcijo, pivo, žgane pijače), uvažala pa kmetijske pridelke (ajdo, proso, sladkorno peso), umetno usnje, žarnice, PVC in tkanine. Delež izdelkov visoke stopnje obdelave je bil v bilateralni menjavi majhen.

Na rednih srečanjih slovenskih in madžarskih predstavnikov so slovenski na prvo mesto vedno postavili izboljšanje obmejnega gospodarskega sodelovanja. Sporazum o maloobmejnem blagovnem prometu sta Jugoslavija in Madžarska podpisali leta 1957. Veljal je za obmejne kraje na slovenski strani ter Železno županijo in Županijo Zala na madžarski strani. Na podlagi tega sporazuma sta narodni banki obeh držav podpisali dogovor o uravnavanju plačevanja v obmejni blagovni menjavi med obema državama. Plačevanje je teklo prek posebnega računa v obračunskih dolarjih. Sporazum ni bil omejen z obsegom obmejne menjave, temveč s količino določenih izdelkov. V maloobmejnem prometu so lahko sodelovala le posebej za to registrirana podjetja. V Sloveniji so bila to KIK Pomurka Murska Sobot, Potrošnik Lendava in Univerzal Lendava.

Leta 1965 sta Jugoslavija in Madžarska podpisali sporazum o obmejni blagovni menjavi. Vseboval je blagovni listi C in D, ki sta bili priključeni blagovnim listoma A in B redne blagovne menjave med obema državama.

Leta 1971 sta državi podpisali nov petletni blagovni sporazum, ki je predvidel

¹⁵ Lokar, n.d., str. 103.

¹⁶ Gospodarski vestnik, 30. 6. 1972, Gospodarska delegacija SR Slovenije septembra spet na Madžarskem, str. 4; Gospodarski vestnik, 13. 6. 1975, Širjenje gospodarskega sodelovanja med Jugoslavijo in Madžarsko, str. 5.

70% povečanje blagovnega prometa med sosedama. Menjava je temeljila na surovinah. Leta 1973 je prišlo do zamenjave klirinškega s konvertibilnim načinom plačevanja. V prvi polovici sedemdesetih let sta državi ratificirali protokol o potniškem in tovornem prometu. Odprtih je bilo 26 novih avtobusnih prog, med katerimi so tri vodile tudi v Slovenijo.

Novi blagovni sporazum je bil ratificiran marca 1976, veljati pa je začel 1. januarja 1977. Ta sporazum je omogočal blagovno menjavo in razvoj višjih oblik gospodarskega sodelovanja. Blagovna menjava je bila uravnotežena v razmerju 1:1 in se je uresničevala na podlagi blagovnih list, ki sta jih vsako leto potrjevala ZIS in pristojno madžarsko ministrstvo. Sporazum je predvidel skromen obseg blagovne menjave, od 5 milijonov dolarjev, kolikor je znašala leta 1976, naj bi se do leta 1979 povečala na 8 milijonov dolarjev.

Leta 1978 sta bila v okviru tega sporazuma kot aneks priključeni blagovni listi, vezani na blagovno menjavo prek veleblagovnice v Szombathelyu. Podjetje Konsumex iz Budimpešte in konzorcij slovenskih podjetij, ki jih je predstavljala ABC Pomurka, sta sklenila sporazum o oskrbovanju blagovnice Bőrostyankö v Szombathelyu, ki jo je zgradilo slovensko gradbeno podjetje. Ta sporazum je poživil medsebojne gospodarske stike. Na začetku osemdesetih let je prek tega sporazuma teklo 60% vse slovenske obmejne menjave z Madžarsko.

Leta 1979 se je Madžarska vključila v tripartitni sporazum Alpe-Adria in aprila sodelovala na sejmu v Ljubljani. Vendar večjega zanimanja za sejemsko menjavo ni bilo na nobeni strani. Petega junija 1986 je bil podpisan sporazum o spremembi in dopolnitvi sporazuma iz leta 1977. Ta je določil, da bodo vsa plačila med državama v obmejnem prometu tekla prek posebnih brezobrestnih računov v konvertibilni valuti. S 1. januarjem 1987 je začel veljati medbančni sporazum o uvedbi posebnih računov v obmejnem blagovnem prometu. Poseben račun, ki je bil odprt maja 1987, je v glavnem odpravil težave s plačevanjem v obmejnem blagovnem prometu.¹⁷

Delež slovenskih podjetij v vsem obmejnem gospodarskem sodelovanju Jugoslavije z Madžarsko je bil skromen. Sredi sedemdesetih se je gibal pod 6% in ni znašal niti milijon dolarjev.¹⁸ Leta 1980 je prišlo do zastoja. Na madžarski strani ni bilo pripravljenosti za prodajo tistega reprodukcijskega materiala, po katerem so slovenska podjetja povpraševala. Na slovenski strani pa so imela podjetja velike težave pri plačevanju uvoženega blaga, ker se je tudi plačilni promet v obmejni menjavi odvijal v okviru rednega plačilnega prometa z Madžarsko. V drugi polovici osemdesetih let je menjava upadala zaradi gospodarskih težav v obeh državah, ki sta dajali prednost izvozu na konvertibilni trg. Vzroki za tako nizko udeležbo so bili v tem, da so se slovenske delovne organizacije tako pozno vključile v obmejno gospodarsko sodelovanje in ker sta bili na madžarski strani za obmejno gospodarsko sodelovanje pooblaščen samo dve zunanjetrgovinski organizaciji (Conzumex in Hungarocoop), ki sta sodelovali v glavnem le z OZD Export-import iz Osijeka. Po slovenskih ugotovitvah je bila za omejeno blagovno menjavo kriva Madžarska. Kakovost njenih izdelkov je bila slaba, saj so ponudili le blago, ki ga niso mogli prodati drugje. Cene madžarskih izdelkov so bile visoke. Poleg tega je Madžarska vztrajala na vezanih pogodbah. Ovira je bilo tudi omejeno število prehodov mad-

¹⁷ Nada Vilhar: Vloga in položaj slovenske narodne skupnosti v zamejstvu v ekonomskih procesih in vključevanju v obmejno gospodarsko sodelovanje. Ljubljana 1989, str. 32.

¹⁸ AS 223, š. 4309, Zapisnik 154. seje Izvršnega sveta SRS, 19. 1. 1978.

žarskih državljanov. Razen liste blaga za osebno porabo ni obstajala posebna blagovna lista za brezcarinski prenos blaga za imetnike obmejnih prepustnic po sporazumu o obmejnem osebnem prometu iz leta 1975.

Na začetku osemdesetih je republiški izvršni svet izdelal ambiciozen načrt za okrepitev obmejnega gospodarskega sodelovanja. Menjava naj bi se do leta 1985 povečala z 10 na 20% letno, delež slovenskega gospodarstva v celotni jugoslovanski menjavi z Madžarsko pa bi narasel na 30%. Okrepilo naj bi se sodelovanje na kmetijskem, bančnem, turističnem in prometnem področju ter bolj odprl prostor za razvijanje višjih oblik gospodarskega sodelovanja. Med temi zadnjimi je Izvršni svet najbolj računal na večje skupne naložbe.¹⁹

Tega načrta niso uresničili. Najmanj napredka je bilo pri skupnih naložbah. Slovenska podjetja se kljub pozivom niso odzivala. Madžarska podjetja so se sicer zanimala za sodelovanje pri graditvi in vzdrževanju avtocest, proizvodnji kontejnerjev, pletilstvu in avtoprevozništvu v privatnem sektorju. Toda po ugotovitvah slovenskih podjetij (Unis Rog Ljubljana, Kompas Ljubljana, Pivovarna Laško, Marles Maribor) so postavila nesprejemljive pogoje za ustanovitev skupnih naložb in za proizvodno sodelovanje. Ovira pri višjih oblikah gospodarskega sodelovanja je bilo dolgotrajno pridobivanje soglasij in prepočasno dogovarjanje med podjetji. Do sredine osemdesetih je seznam višjega gospodarskega sodelovanja obsegal le tri pogodbe: pogodbo o oskrbovanju veleblagovnice v Szombathelyu, pogodbo o dolgoročni proizvodni kooperaciji med delovno organizacijo Planika Kranj in tovarno obutve Sabaria iz Szombathelya in med obrtnim podjetjem Sobota iz Murške Sobote in obrtno zadrugo iz Körmeda.

Jože Prinčič

TRANSBOUNDARY ECONOMIC COOPERATION OF SLOVENIA WITH AUSTRIA, ITALY AND HUNGARY (1945-1991)

S u m m a r y

Between 1945 and 1991 Slovenia strove hard to strengthen its presence on the markets in the neighbouring countries. Although the Austrian, Italian and Hungarian economies in many ways complemented the Slovene and benefited from the mutual exchange, close economic links were never established between them. The transborder economic cooperation which began in the 1950's and peaked in the 1970's was, however, an exception. Realising how important transborder economic cooperation was for its rapid development, Slovenia made consistent efforts to increase its volume and, apart from trade, developed other more sophisticated forms of economic exchange, such as joint investments and commercial, industrial, technical and scientific cooperation.

Various forms of bilateral transborder economic cooperation (from trade-fairs, joint investments, industrial, technical and business cooperation, through to permanent mixed contact commissions) gradually grew into multilateral regional cooperation. The Alps-Adriatic Working Community, with Slovenia as a co-founder, proved to be the most significant and successful form of its regional cooperation. The task of this working community, founded in 1978, was to achieve what politics was unable or unwilling to. It was supposed to find and implement modern forms of economic cooperation, shortcutting the avenues towards solving mutual problems. The attitude of the Yugoslav federal government towards regional cooperation was negative. It was more inclined towards Slovenia's endeavours for strengthening transborder goods exchange. Although limited in scope, this exchange secured foreign currency and allowed for an additional hard currency export to the most protected commodity sectors. After 1980, the transborder exchange with Italy became essential, as it was often the only source for supplying the Slovene economy with reproduction material.

¹⁹ AS 223, š. 5620, Program ukrepov in aktivnosti za pospeševanje obmejnega gospodarskega sodelovanja za obdobje 1981-1985, 18. 6. 1982.